

Hadislerle İstidlâl Konusunda Beyhakî'nin Cüveynî'ye Yazdığı Mektup Üzerine Bir Değerlendirme

“An Appraisal of Bayhaqî's Letter
to Juwaynî on the Legal Authority
of Prophetic Traditions”

Aynur URALER, Yard. Doç. Dr.*

Abstract: Bayhaqî wrote a criticism when he happened to read parts of a book which was being written by Juwaynî. Juwaynî stated that he intended to write a book in Islamic law based on the prophetic tradition. Having known this, Bayhaqî declared that Juwaynî mistook some spurious narrations as authentic prophetic traditions. He further explained what criteria one should follow in order to discriminate between the authentic and false traditions. After receiving Bayhaqî's letter Juwaynî accepted Bayhaqî's criticism and gave up completing his book. This letter includes important information about the science of the prophetic tradition as well as Islamic law. It also provides a good example of scholarly letter giving a sense of the fifth century A.H. as it introduces the world of learning and attitudes of scholars.

Citation: Aynur Uraler, “Hadislerle İstidlâl Konusunda Beyhakî'nin Cüveynî'ye Yazdığı Mektup Üzerine Bir Değerlendirme” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, X/2, 2012, pp. 61-82.

Key words: Bayhaqî, Juwaynî, al-Muhîr, Shâfi'i, hadîth, fiqh, authenticity scale of the prophetic tradition, arguments based on prophetic traditions, scholarly letter.

I. Giriş

Mektubun hadis âlimleri arasında ilk dönemlerden beri kullanılan bir ilmi irtibat vasıtası olması ve hadis tahammül ve edâ yolları arasında kitâbe (yazışma) yönteminin¹ yer alması mektuplaşmanın hadis ilmi açısından önem arz ettiğini göstermektedir. Nitekim muhaddisler, hadis ilminin çeşitli konularında bilgi edinmek için mektuplar yazmışlardır. Hadis usûlü eserlerinin

* Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis. auraler@marmara.edu.tr

¹ Muhaddisin, rivâyet hakkına sahip olduğu hadisi, kendisinden isteyen kişiye yazıp/ yazdırıp göndermesi.

yanı sıra tabakât ve suâlât türü kitaplarda da bu mektuplardan alınmış bölümlere rastlanmaktadır. Fakat tespitlerimize göre, varlığından bahsedilen mektupların çoğunun tam metinleri günümüze ulaşmamış olup, tamamı mevcut bulunan mektupların sayısı son derece azdır. Mekkelilerin, Ebû Dâvûd'dan *Sünen*'ini tanıtmasını istemeleri üzerine onun yazdığı cevap, bugün mevcut mektuplara bir örnektir.² Benzer şekilde muhaddis ve Şâfi'î fakîhi İmam Beyhakî'nin (v. 458), Şâfi'î fakîhlerinden İmam Cüveynî'ye (v. 438) yazdığı mektup da orijinal hâliyle günümüze ulaşan mektuplardandır. Hadis ve fıkıh ilmine dair faydalı bilgiler içermesinin yanında hicrî beşinci yüzyılda yazılmış ilmî mektup örneğini görmemizi sağladığı, ayrıca o dönemin ilim dünyasını ve âlimlerin tavırlarını yansıtmakta bir ölçü verdiği için mektubun incelenmeye değer olduğu açıktır. Diğer yandan tespit edebildiğimiz kadarıyla hadis edebiyatında mektuplarla ilgili araştırma bulundurulduğunda, bu mektubu üzerindeki incelemelerin konuyla ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Beyhakî'nin Cüveynî'ye mektup yazmasının sebebi, Cüveynî'nin yazmaya başladığı bir kitaptır. Sübkî, mektubun yazılış hikâyesini şöyle nakletmiştir: “eş-Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî, *el-Muhît*³ ismini verdiği kitabına başladı. Mezhebe bağlı kalmadan kitabını yazmaya niyetlendi. Hadisleri göz önünde bulundurmaya, bunun ötesine geçmemeye ve mezhep tarafgirliğinden sakınmaya azmetti. Bu kitabın üç cüzü el-Hâfız Ebû Bekr el-Beyhakî'nin eline geçti. Bir mektup kaleme alarak, hadislerle ilgili yanlışlıkları/vehimleri tenkit etti ve eş-Şâfi'î'nin hadisi esas alıp onun hükmüne itibar eden bir kişi olduğunu belirtti. Ebû Muhammed el-Cüveynî'nin kitabına aldığı hadislere Şâfi'î'nin ilgi göstermediğini söyledi. Çünkü o hadislerde mutkin muhaddislerin bildiği illetler vardı. Beyhakî'nin mektubu, eş-Şeyh Ebû Muhammed'e (Cüveynî'ye) ulaşınca “Bu ilmin bereketidir” diyerek Beyhakî'ye dua etti ve kitabı tamamlamaktan vazgeçti.”⁴ Mektubu incelemeden önce bahsi geçen iki âlim hakkında bilgi sahibi olmak faydalı olacaktır.

II. İmam Beyhakî ve İmam Cüveynî'nin Kısa Biyografileri

A. Beyhakî

Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, h. 384 yılında, Nişabur'a bağlı

² Mahmut Kavaklıoğlu'nun tercüme ettiği mektup için bk. İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 2011, s. 109-113.

³ Kitabın adının *el-Muhît bi mezhebi's-Şâfi'î* olduğu belirtilmiştir. Bk. Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fıkh*, I-VIII, Mısır 1414, I, 332; Firâs b. Halil Meş'al, *Risâletu'l-İmam Ebî Bekr el-Beyhakî ile'l-İmam Ebî Muhammed el-Cüveynî*, Beyrut 1428/2007, s. 13.

⁴ Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali es-Sübkî, *Tabâkâtu's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, I-X, Kahire 1413, V, 76-77.

Beyhak bölgesinin Hüsrevcird köyünde doğdu. Hafızası çok kuvvetliydi, döneminde her bakımdan akranları arasında öne çıktı. Bulunduğu bölgede öğrenimini tamamladıktan sonra ilmî seyahatlerde bulunarak birçok âlimle görüştü, onlardan ders aldı, daha sonra te'lîfe başladı. Şeyhu'l-İslâm ve allâme gibi vasıflarla nitelendirildi.

Hadis ilmindeki derin bilgisi ve güçlü hafızasıyla temâyüz ettiği gibi, hadislerdeki gizli kusurların tespiti ('ilelü'l-hadîs) ile birbirine zıt görünen rivâyetlerin uzlaştırmasında (cem' ve te'lîf) ve hadislerin fıkhnı kavrama konusunda önde gelen muhaddisler arasında yer aldı. Beyhakî, fıkıh ve usûl-i fıkıh sahalarında da devrinin otoritelerinden biriydi. Eserlerinde hadis ve fıkıhı birleştirdi. Mensubu bulunduğu Şâfi'î fıkhnına dair değerli eserler verdi. Bu sebeple Cüveynî'nin oğlu İmâmü'l-Haremeyn, her Şâfi'î fakîhinin İmam Şafî'ye minnet borcu olduğunu, ancak mezhebini ve görüşlerini müdafaa etmek üzere Beyhakî'nin yazdığı eserler sebebiyle İmam Şâfi'î'nin ona minnettara olması gerektiğini söyler. Gerçekten de Beyhakî'nin eserleri sayesinde Şâfi'î fıkhnı daha geniş bir muhite yayılma imkânı bulmuştur. Hatta Zehebî'ye göre Beyhakî, geniş ilmi ve âlimler arasındaki ihtilaflara olan derin vukûfu sebebiyle kendi adına bir mezhep kurup ictihâd etmeyi istese bunu mükemmel bir şekilde başarabilecek yetkinlikte idi. Beyhakî, hadis ve fıkıhtaki üstün mevkie yanında Eş'arî kelâmı hakkında da geniş bilgiye sahipti. Eserlerinin bin cüzü bulunduğu belirtilmiştir. Beyhakî, bütün eserlerini muhaddislere has metotla, her rivâyetin senedini zikrederek yazmıştır. Mevzû olduğunu bildiği haberleri kitaplarına almamayı prensip edinmiştir. Akâid, ahlâk, fıkıh ve hadis alanlarında çok sayıda eser vermiştir. Hadisle ilgili eserlerinden bazıları şunlardır: *es-Sünenü'l-kübrâ, el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen, Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr, es-Sünenü's-suğrâ, Fezâilü'l-evkât*.⁵

Ehl-i sünnet inancını savunan Beyhakî, miñnetü'l-Eşâ'ire adıyla bilinen hâdise ile karşı karşıya kalmıştır. Şöyle ki; "Şii-Mu'tezilî görüşleri koyu bir taassupla savunan ve Eş'arîliğin güçlenmesini hazmedemeyen devrin Büyük Selçuklu Veziri Amîdülmülk el-Kündürî, bid'atçilere minberlerden lânet okunması için Tuğrul Bey'den ferman çıkarttıktan sonra bunu Eş'ariyye âlimlerinin aleyhinde kullanarak onların vaaz verme, ders okutma faaliyetlerini yasakladı; bir kısmının da hapsedilmesine karar verdi. Bu gelişmeler üzerine Beyhakî, aralarında Cüveynî'nin oğlu İmâmü'l-Haremeyn ve Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin de bulunduğu bir grup âlimle birlikte Nişâbur'dan ayrılarak Bağdat'a gitti."⁶

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XXV, Beyrut 1401/1981-1405/1988, XVIII, 163-170; M. Yaşar Kandemir, "Beyhakî Ahmed b. Hüseyin", *DİA*, VI, 58-61, İstanbul 1992, VI, 58-59.

⁶ Abdülazîm ed-Dîb, "Cüveynî İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, VIII, 141-144, İstanbul 1993, VIII, 141.

Beyhakî, Hz. Peygamber'in ve ashabın örnek hayatını yaşamaya çalışırdı. Bir âlime yakışır hayat sürmüştür. Zühd ve verâi en güzel biçimde uygulamıştır. Dünya malına değer vermez, ilim tahsili uğrunda ve hayatının daha sonraki devirlerinde çeşitli sıkıntılar çektiği hâlde bunlardan kimseye şikâyet etmezdi. İlmî tartışmalarda rakiplerine karşı son derece anlayışlı ve insafli davranırdı. Hicrî 458 yılında Nişabur'da vefat etti. Doğduğu yer olan Husrevcird'e defnedildi.⁷

B. Cüveynî

Abdullâh b. Yûsuf b. Abdillâh Ebû Muhammed el-Cüveynî, Sinbis denilen bir Arap kabilesine mensuptur. İmâmu'l-Haremeyn'in babasıdır. "Rüknü'l-İslâm (İslâm'ın temel direği)" lakabı ile anılırdı. Fıkıh, usûl, nahiv, tefsir ve edebiyatta tam bilgi sahibiydi. Hadis ilmine de yöneldi ve bazı hocalardan hadis alarak kendisi de hadis rivâyetinde bulundu. İlmî seyahatlerinin ardından 407 senesinde Nisâbur'a döndü. Ders ve fetvâ vermeye, münâzara meclisi oluşturmaya başladı. İlim ehline ve halka yönelik eğitim faaliyetlerini genişletti. Ders verme konusunda mahir bir kimseydi. el-Cüveynî'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Furûk, es-Silsile, et-Tebşira, et-Tezkire, Muhtasaru'l-Muhtasar, Şerhu'r-Risâle, Muhtasar fi Mevkıfı'l-İmam ve'l-me'mûm*. el-Cüveynî'nin büyük bir tefsiri de vardır.

İlmi yanında kemâl, fazilet ve güzel ahlâk sahibi olan Cüveynî'nin, zühdü ve takvası en üst seviyedeydi. İleri derecedeki dindarlığı sebebiyle saygı uyandırırdu. Huzurunda ilim, zühd ve tahsile teşvik gibi ciddi konular konuşuldu. Şeyhu'l-İslâm Ebû Osman es-Sâbûnî şöyle der: "eş-Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî, Benî İsrâil'de olsaydı üstün nitelikleri bize nakledilirdi ve insanlar onunla iftihar ederlerdi." Takvasından dolayı komşusu ile ortak olan evinin duvarına yaslanmazdı ve o duvara çivi bile çakmazdı. Malının zekâtını verme konusunda da çok titizdi. Öyle ki niyet etmeyi unutmuş olabileceği veya hak etmeyen birisine vermiş olabileceği endişesiyle bir sene içinde iki kere zekât verirdi. Ebû Muhammed el-Cüveynî, 438 senesinde Nisâbur'da vefât etti.⁸

III. Beyhakî'nin Mektubunun Tercümesi

Allah'ın selâmı ve rahmeti eş-Şeyh el-İmam el-Cüveynî'nin üzerine olsun.⁹ Eşi ve orta-

⁷ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 163-170; M. Yaşar Kandemir, "Beyhakî Ahmed b. Hüseyin", *DİA*, VI, 59.

⁸ es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, V, 73-76. Ayrıca bk. Beşir Gözübenli, "Cüveynî Rüknü'l-İslâm", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 144.

⁹ Beyhakî'nin mektubunu es-Sübki (v. 771), *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ* adlı eserinde Cüveynî'nin terceme-i hâlinde nakletmiştir (V, 77-90). Ancak mektubun tamamının nakledilmediği son cümle tamamlanmadan metnin kesilmesinden ve mektubun bittiğini gösteren ifadelerin bulunmamasından anlaşılmaktadır. Nitekim günümüz ilim adamlarından Firâs b. Halîl Meş'al, mektubun yazmalarını bularak metnin tamamını *Risâletu'l-İmâm Ebî Bekr el-*

ğı olmayan, bir olan Allah'a hamd, Rasûlü'ne salât ederim." Allah Teâlâ, kendisine itaat etmekle bizi korusun. Yarattıklarının en hayırlısının sünnetine sarılmakla bize ikram etsin. Ümmetinin selef-i sâlihînine iktida etmekle bize yardım etsin. Dinimiz ve dünyamızla ilgili konularda bizi affetsin. Cennete giden yoldaki her türlü tehlikeye karşı fazlı ve rahmetiyle bize yardımcı olsun. O'nun mağfireti ve rahmeti geniştir. Başarı ve korunma O'ndandır.

Gönlüm eş-Şeyh'e (Cüveynî'ye) bağlıdır. Allah, onun saflığını (günahlardan uzak duruşunu) korumaya devam etsin, onun gücüne güç katsın. Onu örnek alırım, dilim onu hayırla anar ve onu başarılı kıldığı için Allah'a şükreder. Şanı yüce olan Allah, onun başarı, kuvvet ve istikâmetini arttırsın. eş-Şeyh el-Cüveynî -Allah tevfikine refik eylesin- benim hadisle meşguliyetimi ve hadis elde etmek için gayretimi bilmektedir. İşin başında en büyük maksadım, rivâyetlerin ihticâc etmeye uygun olanı ile olmayanını birbirinden ayırmaktır. Zira çağdaşımız muhaddislerden öylelerini gördüm ki (furû'a dair) meselelerde, rivâyetlerin sahîh ve sakîm ayrımını yapmadan akıllarına gelenleri söylüyorlar. Muhalifleri, aleyhlerine ihticâc ettiklerinde ise o hadisin te'vili onlara zor geliyor. Mütেকaddim dönem muhaddislerinin kitaplarında buldukları bilgileri taklit ederek hadisin illetini tespitte çalışıyorlar. Onlar evvelki muhaddislerin hadisler hakkında bildiklerini bilselerdi sözlerine uygun düşen rivâyetlerin sahîhini sakîminden ayırt eder, görüşlerine uygun bile olsa o hadislerle ihticâc etmekten sakınırlar, zayıf ve meçhul râvîlerin rivâyetleri ile ihticâcî terk etme konusunda imamlarına uyarlardı.

Bir rivâyetin durumunun bilinmesine önem verenler nezdinde eş-Şâfi'î'nin, haberi kabul edilen râvî konusundaki şartı meşhurdur. O şart, *er-Risâle*'deki açıklamalarda yazılıdır. Râvîleri zayıf veya senesinde inkitâ' bulunan pek çok haber vardır, mamafih bu konuda gayret edenler için onları tespit etmek kolaydır. Ben, meçhul râvîlerin rivâyetiyle ihticâcî terk etmek konusunda şu hadisi delil kabul ediyorum. (Beyhakî, sonra şu hadisi rivâyet etti:) Bize Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâfîz; Ebu'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb →er-Rebî' b. Süleyman →eş-Şâfi'î →Süfyân →Muhammed b. Amr →Ebû Seleme →Ebû Hureyre senediyle Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber vermiştir: "Benî İsrâîl'den rivâyet ediniz, bir mahzur yoktur. Benden rivâyet ediniz. Bana yalan isnad etmeyiniz."¹⁰ eş-Şâfi'î bu konuda şunları demiştir: "İyi bilinmektedir ki Hz. Peygamber (s.a.v), Benî İsrâîl'e ve başkalarına yalan isnad etmeye izin vermedi. Hadis, Benî İsrâîl'den rivâyete izin verince bu, Benî İsrâîl'e yalanı kabul etmek demek değildir. Çünkü Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Kim bile bile yalan hadis rivâyet ederse o iki yalancıdan biridir."¹¹ Böylelikle Hz. Peygamber (s.a.v), doğruluğu veya yalancılığı meçhul olan kimseden rivâyete izin vermiş olmaktadır. (Diğer yandan) Hz. Peygamber (s.a.v), kendisinden hadis rivâyetini ve Benî İsrâîl'den rivâyeti birbirinden ayırmış, "Benden hadis rivâyet edin, bana yalan isnad etmeyin" buyurmuştur. İnşallah ilim şunu ortaya koyar. Hz. Peygamber'in (s.a.v) yasakladığı yalancılık, gizli yalancılıktır. Bu da doğruluğu hakkında bilgi sahibi olmayan kişiden hadis rivâyet etmekle olur."¹² Sonra eş-Şâfi'î; İbn Ömer'in oğlu,¹³ Urve

Beyhakî ile'l-İmâm Ebî Muhammed el-Cüveynî adıyla tahkik ederek yayınlamıştır (Beirut: 1488/2007). Tercüme, mektubun bu iki metninden istifade edilerek yapılmıştır.

** Mektubun tercümesindeki parantez içindeki kısımlar ve dipnotlardaki bilgiler tarafımızdan ilave edilmiştir.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î el-Muttalibî el-Kuraşî, *er-Risâle*, Mısır 1358, s. 398-399; Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, I-XV, Beirut 1412/1991, I, 138.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-XLV, Müessesetü'r-resâil, 1421, XXX, 174.

¹² Şâfi'î, *er-Risâle* s. 398-400; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* I, 139.

b. ez-Zübeyr ve Sa'd b. İbrahim'in zayıf râvîlerin rivâyetlerinin reddedilmesi konusundaki görüşlerini anlattı. Kitâbu'l-Umra'da Atâ b. Ebî Rabâh, Tâvus, İbn Sîrîn ve İbrahim en-Nehâî'den naklen aynı konuyu anlattı ve sonra şöyle dedi: "Hadis âlimlerinden hiçbirini bu mezhebe (anlayışa) muhalif olarak bilmiyorum ve böyle birisiyle karşılaşmadım."¹⁴

eş-Şeyh el-Fakîh Ahmed (Beyhâkî) dedi ki: "Hadis ehlinde olmayan bir kimse, bu konuda ona (Şâfi'î'ye) muhalefet eder ve reddini gerektirecek bir şey bilinmiyorsa meçhul râvîlerin rivâyetini kabul eder." İmam Şâfi'î ise, Kitabu't-tahâret'in baş tarafında su ile tahâret konusunu zikrederken Kur'an'ın zâhirine dayanmış ve şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'den (s.a.v) Kur'an'ın zâhirine uygun ancak senesinde tanımadığım bir kimsenin olduğu bir hadis rivâyet edilmiştir." Sonra eş-Şâfi'î; Mâlik →Safvân b. Süleym →Saîd b. Seleme →el-Muğîra b. Ebî Bürde →Ebû Hureyre →Hz. Peygamber (s.a.v) tarihi ile denizle ilgili hadisi¹⁵ zikretti.¹⁶ İmamı, senesinde "tanımadığım biri var" dediği hâlde (Cüveynî) hadisi almış ve "bu hadisin sıhhati konusunda asrımdaki fakihlerden hiç birinin aklına şüphe gelmedi" demiştir. eş-Şâfi'î, bu sözü el-Muğîre b. Ebî Bürde isminde ihtilaf vâkî olduğu ve hadisin bir rivâyetinde el-Muğîre zikredilmeyip Ebû Hureyre'den rivâyet edildiği için söyledi. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*'da bu hadise yer vermiştir. Onun, kabul edilmeyen kişinin rivâyetini almadığı hâfizlar arasında meşhurdur. Abdülkerim Ebû Umeyye ve Atâ el-Horasânî'nin rivâyeti hâric. Bu ikisini, Mâlik'in dışındakiler kabul etmemiştir.

eş-Şâfi'î, ölüyü yıkayanın gusletmesi gerektiği konusunda tevakkuf etti.¹⁷ Hâfizlardan birinin senedinde Ebû Sâlih ile Ebû Hureyre arasına, Zâide'nin mevlâsı İshâk'ı dâhil etmelerini gerekçe olarak belirtti. eş-Şâfi'î, o râvîyi tanımıyor, belki de o sikadır.¹⁸ Ve eş-Şâfi'î, Cibril aleyhisselâm'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v) imam olması konusunda rivâyet edilen sahîh hadislerin varlığına rağmen akşam namazının ikinci vaktinin sâbit olması konusunda da tevakkuf etti.¹⁹ Çünkü eş-Şâfi'î'ye göre bu rivâyetin râvîlerinin haberlerinin kabul edilmesini gerektirecek adâletleri sâbit olmamıştır.

eş-Şâfi'î için söz konusu olan durum, eş-Şâfi'î'den sonra Muhammed b. İsmâil el-Buhârî için de söz konusu oldu. O, kitabında bu türlü hadisleri tahrîc etmedi. Müslim b. el-Haccâc, râvîlerin haberlerinin kabulünü gerektirecek şeylere vâkîf oldu. O, ref'inde ihtilâf edilen hadisleri ref' edenlerin hıfzına güvendi. O hadis(ler)i kabul etti ve *Sahih*'inde tahrîc etti. Onlar da Ebû Mûsa, Bureyde ve Abdullah b. Amr'dan rivâyet edilen hadislerdir.²⁰

¹³ Bu şahıs, İbn Ömer'in oğlu değil torunu el-Kâsım b. Ubeydillâh'tır. Bk. Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâburî, *Sahihu Müslim*, I-V, Mısır 1374/1955, Mukaddime I, 16. Arap kültüründe bazen torunlar, dedeye nisbet edilmektedir.

¹⁴ Şâfi'î, *el-Ümm*, I-VIII, Beyrut, 1410/1990, VI, 112 (Tespitlerimize göre bu sözler, Diyâtu'l-hata bölümünde yer almaktadır); Beyhâkî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* I, 143. Umra; toprağı işleme kaydı hayat şartı ile hibe etmek demektir.

¹⁵ "Denizin suyu temiz ölüsü helâldir" hadisinden bahsedilmektedir. Bk. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, I-II, İstanbul 1401/1981, Taharet 12.

¹⁶ Şâfi'î, *el-Ümm* I, 16.

¹⁷ Şâfi'î, *el-Ümm* I, 53. "Ölüyü yıkayan gusleder" rivâyeti için bk. Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-II, Mısır 1371/1952, Cenâiz 34.

¹⁸ Beyhâkî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* II, 133.

¹⁹ Şâfi'î, *el-Ümm* I, 92.

²⁰ Namaz vakitleri ilgili hadislerden bahsedilmektedir. Bk. Müslim, Mesâcid 171-174, 176-179.

eş-Şâfi'î, Ahkâmü'l-Kur'ân kitabında Hz. Âişe'nin Berire'nin kocası konusundaki rivâyetiyle ihticâc etti. Berire'nin kocası köleydi. eş-Şâfi'î ile konuşan birisi ona "Âişe'nin rivâyetinden başka onun köle olduğuna dâir bir rivâyet biliyor musunuz?" diye sordu. eş-Şâfi'î, "Berire'yi azad eden Âişe'dir. Âişe, onu başkalarından daha iyi bilir. Bu hadis iki vecihten rivâyet edilmiştir. Sen bunlardan daha zayıf olanını kaydettin. Biz ise daha kuvvetli olanını kaydettik" demiştir.²¹ eş-Şâfi'î; İkrime →İbn Abbas tarîki ile ve el-Kâsım el-'Umerî →Abdullah b. Dînar →İbn Amr tarîki ile gelen "Berire'nin kocası köleydi" hadisini zikretti.²² el-Buhârî; İkrime →İbn Abbas tarîki ile gelen hadisi *Sahîh*'de tahrîc etti,²³ ancak İkrime adaletinde ihtilâf olan bir kimsedir. Mâlik b. Enes, (hadis rivâyetinde) ondan râzî değildi. Saïd b. el-Müseyyeb, Atâ²⁴ ve hadis âlimlerinden bir grup da onu tenkit etmişlerdir. Bundan dolayı Müslim b. el-Haccâc, kitabında onun rivâyetiyle ihticâcî terk etmiştir. el-Kâsım el-'Umerî de onlara göre zayıftır. Bunun için eş-Şâfi'î, kendisine karşı gelen kimseye "biz iki tarikten daha kuvvetli olanı kaydettik" şeklinde cevap vermiştir.

(Bir başka örnek) Kitabü'l-hudûd'da yer alan iki rivâyet hakkında şöyle demesidir: "Her ne kadar bu iki rivâyet bize ters düşme de ma'rûf değildir. Biz, haberinin sâbit olmadığını bildiği kimsenin haberini, sırf hasmına karşı hüccet getirmek için kabul eden kimselerden olmamayı umarız.²⁵ eş-Şâfi'î'nin bunun gibi bir çok örneği vardır. İnsafılı olanlar bunun daha azı ile bile yetinirler. Bu, onun haberleri kabul metodudur. Geçmiş hadis ehlinin yolu da budur.

Beyhakî dedi ki: eş-Şeyh el-Cüveynî'nin hadis dinlemek ve hadis ehlinin kitaplarındaki konuları incelemeye olan arzusunu işitiyordum. Ona teşekkür ederim ve bu vesileyle Allah'a hamdederim. İçimden şöyle geçiriyorum ve sonra insanlar arasında da söylüyorum. Allah Teâlâ, hadise râğbet eden, hadise teşvik eden fakîhler ve delil olarak getirdiği rivâyeti sahîh ve sakîm diye temyiz eden âlimler var etmiştir. Allah'tan şunu diliyorum. İmamımız el-Muttalibî'nin²⁶ hadisleri kabul etmekteki yolunu ihya etsin. Öyle ki fıkıh ve hadis ilimlerini bir araya toplayan büyük imamlardan sonra bazı belde-lerdeki fakîhlerin çoğu, o yolu yok etmişlerdir. Hatta fıkıhla uğraşan bazı kimseler hadis konusunda cehaletle kalmamış, hadis âlimine dil uzatmış, onu tahkir etmiş ve ona gülmüştür. Diğer yandan mezhep imamını büyütüp yüceltmiş, yazılarında onun sözünden ayrılmayacağını iddia etmiştir. Hâlbuki hadis kabulünde (imamının) hadis kabulündeki yolunu terk etmiş ve onun metodundan ayrılmıştır. Onun bildiklerini bilmediğinden ve onun vâkıf olduklarından gâfil olduğundan dolayı onun yolunda yürümemiştir. Oysa onun kitabına bakması gerekmez miydi? Kitabına bakıp da bir haberin râvisini tenkit etmekte ve başkasından rivâyette hâli kendisine belirsiz gelen kişiler hakkındaki ihtiyatından ibret alması gerekmez miydi? Aklın ve naklin delâlet etmesinin yanı sıra fetvâya atanan kimseye kendi mezhebinin imamının yoluna uymasını gerekli görüyoruz. Ya onu öğrenmeye gayret edecek ya da kendisine öğretilene karşı susacaktır. Böylece iki mükâfatı kaçırır bile iki günahı yüklenmez. Allah müsteândır, O'na

²¹ Şâfi'î, *el-Ümm* V, 131; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsar* X, 196.

²² Şâfi'î, *el-Ümm* V, 131.

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VIII, (İstanbul 1315'den ofset), Talak 15.

²⁴ Yûsuf b. Abdirrahman el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, I-XXXV, Beyrut 1400, XX, 278, 280.

²⁵ Şâfi'î, *el-Ümm* VI, 152.

²⁶ İmam Şâfi'î kastedilmektedir. Onun nesebi bildirilirken el-Kuraşî el-Muttalibî olarak bildirilmektedir. Bk. İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Beyrut 1970, s. 71.

dayanılır.

Allah değerini devam ettirsin Şeyh'in (Cüveynî'nin) öğrencilerinden birinin yolu bu-
raya düştü. Bana eş-Şeyh'in ona yazdığı *el-Muhîr* adlı kitabının üç cüzünü verdi, ki-
tabı için sevindim. Kendisine bahşedilmiş ilim ve verâa ve başkalarının sahip olamadı-
ğı usûl ve furû' ilmine uygun olarak hadisleri alma konusunda önceki büyük imamlar-
ın yolunda olmasını ümit ettim. Bir de baktım ki gözüme çarpan ilk hadis, güneşte
ısınmış su ile yıkanmanın yasaklanması konusundaki merfû hadistir. Kendi kendime,
hadisi naklediyor, herhalde sonra onun zayıf veya sahîh olduğunu söyleyecek dedim.
Orada şunu yazdığını gördüm. "Bu konudaki haber Mâlik'in; Hişâm b. Urve →babası
(Urve) →Âişe senediyle rivâyet ettiği haberdir." Dedim ki; Âişe'den rivâyet edilmiştir
veya İbn Vehb →Mâlik'den rivâyet edilmiştir veya Mâlik'den rivâyet edilmiştir veya
İsmâil b. Ömer el-Kûfî →İbn Vehb →Mâlik'ten rivâyet edilmiştir demesi gerekmez
miydi? Veya Hâlid b. İsmâil ya da Vehb b. Vehb Ebu'l-Bahterî →Hişâm b. Urve'den
rivâyet etti veya Amr b. Muhammed el-A'sem →Fuleyh →ez-Zührî →Urve'den ri-
vâyet etmiştir demesi gerekmez mi ki (zayıf olan) hadis, bu suretle zayıf rivâyete uygun
rivâyet edilmiş olsun.²⁷ Böylece Mâlik b. Enes, zayıf hadis rivâyet ediyor zannedilme-
sin. Kesinlikle biliyorum ki İmam Mâlik, rivâyetlerinde böyle bir durumdan Allah
Teâlâ'ya sığınır.

Sonra -Allah onun ismetini dâim kılsın- (Cüveynî'yi) tesmiye hadisini²⁸ izah ederken
gördüm. O, Rebîa b. Ebî Abdîrrahman'dan rivâyet edilen hadisi el-A'meş'in aleyhine
olacak şekilde zayıf olduğunu belirtti. el-A'meş; Şakîk b. Seleme →İbn Mes'ûd senedi-
yle Hz. Peygamber'in (s.a.v) abdest aldığı anda besmele çekene veya abdest aldığı anda bes-
mele çekmeyen kimse hakkında söylediklerini nakletti. (Cüveynî, rivâyeti nakletmeye
A'meş'ten başlamamalıydı. Zira bu hadis, (senede A'meş'ten önce yer alan) Yahya b.
Hâşim es-Simsâr'ın el-A'meş'ten rivâyetinde ferd kaldığı hadistir. Yahya b. Hâşim'in
zayıf olduğunda hiçbir muhaddisin şüphesi yoktur.²⁹ Bu hadisi Abdullah b. Hakîm
Ebû Bekr ed-Dâhîrî; Âsım b. Muhammed →Nâfî →İbn Ömer tarîki ile merfû olarak
rivâyet etmiştir.³⁰ Ebû Bekr ed-Dâhîrî haberiyle ihticâc edilmeyen zayıf bir kimsedir.
Başka bir vecihten de meçhul bir râvî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Hadis, sahîh
değildir. Tesmiye hadisi çeşitli vecihlerle rivâyet edilmiş olup; bütün vecihleri, muka-
billeri ile aynı seviyededir. Ahmed b. Hanbel de "Bu konuda sahîh bir hadis bilmiyo-
rum" demiştir.

Kendi kendime dedim ki Allah, eş-Şeyh'i (Cüveynî'yi) korusun. O, hadisleri rivâyette
gevşeklik göstermeyi ihdâs eden bir topluluğa katıldı. Zannedersen o, sabah namazın-
da kunutta ellerini yüzüne sürmesi konusunda da bu yolu takip etti. Duanın sonra el-
leri yüze sürme rivâyetine hüsn-ü zan ederek bunu yaptı. Bununla beraber bize şu ha-
beri Ebû Abdillâh el-Hâfîz; Ebû Bekr el-Cerrâhî →Sâsüye →Abdülkerim es-Sükkerî

²⁷ Bu rivâyet Mâlik'in *Muvatta'*nda yer almamaktadır. Beyhakî, bu zayıf hadisin rivâyetinin
Mâlik'ten başlatılarak nakledilmesini doğru bulmadığını ifade etmektedir. Zayıf râviler, se-
nedde Mâlik'ten sonra yer almaktadır. Diğer yandan Beyhakî, Cüveynî'yi, hadisi mâlum
siga ile rivâyet ettiği, bu suretle İmam Malik'in zayıf hadis rivâyet ettiği zannedilmesine yol
açtığı için tenkit etmiştir. Dârekutnî; Halid b. İsmail'in metrûk, Amr b. el-A'sem'in münke-
ru'l-hadis olduğunu söylemiştir. Bk. Ebu'l-Hasen Ali b. Umer ed-Dârekutnî, *Sünen*, I-V,
Beyrut 1424, I, 51-52. Beyhakî de bu hadisin sahîh olmadığını söyler. Bk. Ahmed b. el-
Huseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Beyrut 1424/2003, I, 11.

²⁸ *Ebû Dâvûd*, Tahâret 48.

²⁹ Dârekutnî, *Sünen* I, 124; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* I, 73.

³⁰ Dârekutnî, *Sünen* I, 125.

→Vehb b. Zem'a →Ali el-Bâşânî tarafından rivâyet etti. O (Ali el-Bâşânî) şöyle dedi: "Abdullah b. el-Mübârek'e (namazdaki) duada yüzü mesh etmeyi sordum. 'Bu konuda sahîh bir rivâyet yoktur' dedi. Onu, bunu yaparken de görmedim. Abdullah b. el-Mübârek vitirde rûkûdan sonra kunut yapar ve kunutta ellerini kaldırırdı.³¹ (Beyhakî sonra şu hadisi rivâyet etti ve dedi ki:) Bize, Ebû Ali er-Ruzbârî; Ebû Bekr b. Dâse'den naklen Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin şöyle dediğini haber verdi: "Bu hadis, Muhammed b. Kâ'b'dan birkaç vecihten rivâyet edilmiştir. Hepsî zayıftır. Bu tarik onların en üstüdür. O da zayıftır. Ebû Dâvûd'un kastettiği tarik şudur: Abdullah b. Ya'kûb →Ona rivâyet eden bir kimse →Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî →İbn Abbas →Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Allah'tan avuçlarınızın içleriyle isteyin, dışıyla istemeyin. Bitirince onları yüzünüze sürün."³² Bu hadis başka vecihlerden de gelmiştir. Hepsî de İbn Abbas'tan yapılan rivâyetten daha zayıftır. Ahmed b. Hanbel onları münker kabul ederdi. Onun namazda ellerin yüzü sürülmeyeceği ancak namaz dışında sürülebileceğini söylediği nakledilmiştir. el-Fakîh (Beyhakî) şöyle dedi: "Bu, namazda iş yapmak (amel-i kesîr) demektir ve bunun hakkında hadis yoktur. Teşehhüdün sonunda kişi dua eder. (O da duadır ama) ellerini kaldırmaz, yüzüne sürmez. Çünkü bu konuda hadis yoktur. Kunut duasında da böyledir. Bu konuda hadis olduğu için elleri kaldırır ancak hadis olmadığı için yüzüne sürmez. Başarı Allah'tandır.

Bana göre fakihlerden teşahül yolunu tutan kimsenin sözü, hilâfına çokça hadis olduğu için kabul edilmez. Onun (Cüveynî'nin) tercihi bu ise o zaman şu yol tutmalıdır. Bu tür hadisleri imlâ ederken "filan rivâyet etti" dememeli, "filandan rivâyet edilmiştir" demelidir ki güvenilir olmayan râviden yapılan rivâyete şahitlik etmesin. Böyle yaparsa kendisine uyulmuş olduğunu görür. (Beyhakî şöyle dedi:) Ebû Abdillâh el-Hâfîz; Ebu'l-Velîd el-Fakîh'i şöyle derken işittiğini söylemiştir: "Ebû Osman el-Hirî, Ebû Câfer b. Hamdân'dan onun Müslim'in kitabına yazdığı *el-Muharrec*'i dinledi. Ebû Osman kitabı mütalaa etti. Vaaz verince zikrettiği hadislerde bazı yerde şöyle dedi: "Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:" Bazı yerde ise şöyle dedi: "Rasûlullah'tan (s.a.v) şöyle rivâyet edilmiştir." Bir de baktık ki kitaptakini ezberlemiş, haberlerin sahihîni ve sakîmini ayırt etmiş. Ebû Osman el-Hirî; mevâiz, amellerin faziletleri konusundaki haberlerde böyle bir ihtiyat yolunu tutarsa farz ve nafil ibadetler konusunda nasıl davranır. Zira bu tür rivâyetlerle ihticâc edilir. Haram ve helâl konuları ihtiyata daha muhtaçtır. Başarı Allah'tandır.

el-Fakîh (Beyhakî) dedi ki: Bazı kimselerin, haberlerin sahîh veya zayıflığı konusunda hâfızların ihtilâf etmelerini gerekçe göstererek anlattığım bu metodu uygulamadıklarını gördüm. Hâfızların ihtilâfının hakikatini bilseydi, o rivâyetleri hüccet getirmeye ruhsat olmadığını da bilirdi. Tıpkı muhâliflerin icthâdî konulardaki ihtilâflarımızı, dinin asılları konusunda bizim aleyhimize delil getirmelerinin uygun olmaması gibi. Hâfızların bu konuda ihtilâfı, rivâyetlerin hepsinin reddini de kabulünü de gerektirmez. Takip edilmesi gereken yol, rivâyet edilmiş hadislerin üç nevi olduğunu bilmektir. Birinci nevi, ehl-i ilmin hadisin sıhatinde ittifâk etmeleridir. İkinci hadisin zayıflığında ittifâk etmeleridir. Üçüncüsü hadisin sübutunda ihtilâf etmeleridir. Bir kimse hadisin râvîlerinden birini, kendisinin bildiği ama diğerinin bilmediği bir sebeple cerh ettiğinden dolayı hadisi zayıf kabul eder. Veya başkalarının bildiği haberin kabulünü gerektirecek râvinin adalet şartları onun için belirmemiştir. Veya haberin reddini gerektiren bir mana sezmiştir, ancak bu mana, başkası için o haberin reddini gerektirmemiştir. Veya ihtilâf eden taraflardan biri hadisin illetini bilir. O da inkitâ', bazı lafızların inkitâ', rivâyet ettiği metinde idrâc veya hadisin senedinin başka hadisin senedi-

³¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* II, 301.

³² *Ebû Dâvûd*, Vitir 23; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* II, 301.

ne dâhil olması gibi şeylerden biridir. Bu illet diğerine gizli kalmıştır. Diğer de bunu bilince ve haberi reddeden veya kabul edenlerin red ve kabul sebeplerini anlayınca inşallah bu vukûfiyet ve bilgi onu, iki kavilden daha doğru olanını tercih etmeye götürür. el-Fakîh dedi ki: Allah Şeyh'in (Cüveynî'nin) şerefini arttırsın. Ben arkadaşlarımızdan bazılarının kitaplarında eş-Şâfi'î'den rivâyet edenlerden birinin naklettiklerine bakıyordum. Bu bilgilerin bir kısmında onların ihtilâfını gördüm. Güvenilir olmayandan nakletmenin kerâheti varken oluşan ihtilâflar sebebiyle kalbim daraldı. Bu durum beni el-Müzenî'nin, *Mebsût*'u (Şâfi'î'nin *el-Ümm*'üne yaptığı) *İhtisârî*'nden³³ nakil yapmaya sevk etti. Sonra *et-Takrîb*³⁴ ve *Cem'u'l-Cevâmi*³⁵, *Uyunu'l-Mesâil*³⁶ ve başka kitapları inceledim. Onların içinde rivâyet konusunda *et-Takrîb*'in sahibinden daha güvenilir olanını görmedim. O, eş-Şâfi'î'nin sözlerini kitabının ilk bölümüne, ikinci kısmına göre daha çok almıştır. Ancak o, bugün elimizde olmayan pek çok kitaba sahip olmasına rağmen iki bölümde de bazı lafızların naklinde gâfil davranmıştır. Müzenî'yi hatalı bulduğumuzu söylemekte cesâretli olmamak için -zira o, bundan berâdir- ve rivâyetlerde arkadaşlarımızın te'villerinden kurtulmuş olmak için o ifadeleri bilmemiz gerekir.

Bu durumun benzeri, başından Tefrik bahsine kadar gördüğüm *el-Muhît* kitabının cüzlerinde de vardır. Arkadaşlarımızın çoğu ve Şeyh (Cüveynî) denize "mâlih (tuzlu)" diye ad verme kusurunu Ebû İbrahim el-Müzenî'ye atfediyorlar. Onlar, eş-Şâfi'î'nin bu isimlendirmeyi kullanmadığını iddia ediyorlar. Hâlbuki eş-Şâfi'î, (kitabının) iki bölümünde denizi "tuzlu" diye isimlendirdi. eş-Şâfi'î, *Emâli'l-Hac*'da³⁷ muhrimin deniz avcılığının helâl olduğu meselesinde "deniz ya tatlı ya tuzlu olur" dedi ve "Şu çok tatlıdır, susuzluğu keser, içimi kolaydır. Şu da çok tuzludur, acıdır"³⁸ âyetini delil getirdi. el-Menâsikü'l-kebîr bölümünde de "Bu âyette denizin tatlı ve tuzlu olduğuna delil vardır" dedi.³⁹

eş-Şeyh (Cüveynî), tabaklanmış deriden yenilmesi⁴⁰ konusunda eş-Şâfi'î'nin iki sözünden birini, deliliyle beraber el-İmam Ebû Bekr'in⁴¹ kendisine rivâyet ettiğini söyledi.

³³ Ebû İbrahim İsmail b. Yahya el- Müzenî'ye (v. 264) ait olan bu kitapta Şâfi'î'nin kitaplarında mevcut çok sayıda görüşleri kısaltılarak derlenmiştir. Kitabın bazı yerlerinde kendi görüşlerini de eklemiştir. Beyhakî, Müzenî'nin Şâfi'î'ye yaptığı itirazların eksik veya kusurlu nakilden kaynaklandığını belirtir ve *Muhtasar* adıyla da bilinen bu kitabın en verimli kitap olduğunu söyler. Bk. Şükrü Özen, "Müzenî", *DİA*, XXXII, 246-250, İstanbul 2006, XXXII, 248.

³⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. İsmâil el-Kaffâl eş-Şâfi'î'nin (ö. 365/976) oğlu Ebu'l-Hasen el-Kâsım İbn Ebî Bekr el-Kaffâl eş-Şâfi'î'ye (v. 400 civarı) aittir. Bk. Cengiz Kallek, "Kaffâl", *DİA*, XXIV, 146-148. İstanbul 2001, XXIV, 147.

³⁵ Ebû Sehl b. el-İfrîs ez-Zevzenî'ye aittir. Başka eserlerle birlikte Müzenî'nin *el-Câmi'u'l-kebîr* ve *Muhtasarı*'nı da kapsayan bir eserdir. Bk. Şükrü Özen, "Müzenî", *DİA*, XXXII, 249.

³⁶ Ahmed b. el-Huseyn b. Sehl el-Fârisî'ye aittir.

³⁷ Şâfi'î'nin bizzat yazmadığı, öğrencilerine dikte ederek oluşturulan kitaplar vardır. Bk. Bilal Aybakan, "Şâfi'î", *DİA*, XXXVIII, 223-233, İstanbul 2010, XXXVIII, 230. Muhtemelen bu da onlardan biridir.

³⁸ el-Fâtır (35), 12.

³⁹ Şâfi'î, *el-Ümm* II, 199.

⁴⁰ Kesilmek suretiyle değil başka bir sebeple ölmüş hayvanın deri kısmını yemekten bahsedilmektedir.

⁴¹ Abdullah b. Ahmed el-Kaffâl el-Mervezi'den (v. 417) bahsedilmektedir.

Sonra eş-Şeyh (Cüveynî), kendi görüşü olarak, delilini getirerek (hayvanın) deri (kısmını) yemenin yasak olduğu sözünün daha doğru olduğunu söyledi. Oysa eş-Şeyh'in (Cüveynî'nin) sağlam olan hafızasının hatırlayacağı gibi Harmele'den gelen rivâyette ve eş-Şâfi'î, kavli-kadiminde (evvelki görüşü olarak) bunu zaten açıkça söyler. ez-Za'ferânî⁴² şöyle der: "Ebû Abdillâh eş-Şâfi'î, hayvanın derisi tabaklanırsa temiz olduğunu ve (o deriden yapılmış) kapta abdest alınan helâl olduğunu söyledi. Bu Rasûlullah'ın (s.a.v) mübah gördüğü bir şeydir. Biz de O'nun (s.a.v) mübah gördüğünü mübah görüyoruz. Ölü hayvan etini yemekten menedildik. Çünkü o leştir. Rasûlullah'ın (s.a.v) verdiği ruhsattan fazlasını vermiyoruz." Sonra şöyle dedi: "Bir haberle kendisinden istifade etmemiz helâl olan bir şey, başka bir haberle aynından (aslından) dolayı menedildiğimiz şeyi mübah kılmaz.⁴³ Eşek, kedi alım satımı ve onlardan istifade etmenin helâl, fakat onları yemenin haram olduğu konusunda ihtilâf olmadığını görmüyor musunuz? Haberin mübah kıldığını mübah, haram kıldığını haram görüyoruz." Harmele rivâyetinde (Şâfi'î) şöyle dedi: "Deriden istifade edilmesi, hadisle helâldir. Yenmesinin helâl olmayışı ise aslından dolayıdır. Çünkü o leştir."

Onun (Cüveynî'nin) -Allah onu muhafaza etsin- hayvanı gümüşle süslemenin cevâzi konusundaki tercihini gördüm. Oysa onun, eş-Şâfi'î'nin *Muhtasarı'l-Buveytî* kitabında yer alan görüşünü ve er-Rebî' ve Mûsa b. Ebî'l-Cârûd⁴⁴ rivâyetini bilmiş olması lâzımdır. eş-Şâfi'î şöyle demiştir: "Bir erkek veya bir kadın, gümüş veya altından yapılmış bir kap edinse veya bunlarla bir kabı kaplasa veya bunları bir karışımına katsa veya bir yere süs olarak koysa bunlara zekât düşer. Gem ve üzengi de böyledir." Onların rivâyetinde eş-Şâfi'î'nin şu sözü de vardır: "Mübah olan ziynette ise zekât yoktur."⁴⁵ Şöyle ki o, sözlerinde ziyneti, altına has kılmadı. Zâhir olan ikisini (altın ve gümüşü) beraber kastettiğidir. Kinâyenin müzekker (zamir) ile yapılması gümüşü değil, altını gösterse de aynı durum şu âyette de görülür: "Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar..."⁴⁶ Her ne kadar zamirin müennesle kullanılması altına değil de gümüşe râci olması ihtimâlini doğursa da ilim ehlinin çoğunda zâhir olan ikisinin beraber kast edildiğidir. (Şâfi'î, her ne kadar müzekker olan "huliyîy" kelimesini kullanmakla altını işaret ediyor görünse de o, gümüşü de altını da kastetmiştir.) Allah ona ömür versin eş-Şeyh (Cüveynî), genel olarak altın ve gümüşten yapılmış kapların kullanılmasının tahrîmi konusunda vârid olanları bilir.⁴⁷ Sonra kadınların altın ve gümüşle süslenmelerinin,⁴⁸ erkeklerin ise sadece gümüş yüzük takmalarının mübah olduğuna dair vârid olanları⁴⁹ bilir. eş-Şeyh, ilk asırdakilerin -Allah onlardan râzi olsun- kılıçlarını süsleri konusundaki ihtilâf ve her grubun kendi görüşüne bir haberle delil getirdiğinin üzerinde durdu. Biz, tercih vecihlerinden bir nev'e dayanarak mübah olduğunu söyleyenin sözünü tercih etsek de tavan, divan ve diğer âletlerin süslenmesini sakıncalı gö-

⁴² el-Hasen b. Muhammed b. es-Sabbâh'tan (v. 260) bahsedilmektedir.

⁴³ İfâdelerden anlaşıldığına göre, bir şeyin bir cihetten helâl olması onun diğer yönden menedilmesini ortadan kaldırmaz. Su kabı olarak istifade etmeyi bir haberden çıkarmak, onun yenmesini helâl kılmaz.

⁴⁴ Şâfi'î'nin talebeleri er-Rebî' b. Süleyman el-Murâdî (v. 270) ve Ebu'l-Velid Mûsa b. Ebî'l-Cârûd'dan (v.?) bahsedilmektedir.

⁴⁵ Şâfi'î, *el-Ümm* II, 44-45.

⁴⁶ et-Tevbe (9), 34. Örnek olarak verilen âyette altın ve gümüşten bahsedilmekte ama müennes zamir kullanılmaktadır.

⁴⁷ Bk. *Buhârî*, Et'ime 29.

⁴⁸ Bk. *Ebû Dâvûd*, Libâs 11.

⁴⁹ Bk. *Buhârî*, Libâs 45, 46.

rüyöröz. Bunları gümüş yüzük edinmeye ve kılıç süslemeye kıyas etmiyoruz. Sahih bir hadis olmaksızın binekleri gümüşle süslemenin mübah oluşunu doğru bulmak bir zorlamadır ve imkânsızdır. Allah başarısını dâim kulsın o, ictihâda ve tercihe yetkilidir.

Cüveynî, delil olarak Ebû Süfyân'ın Rasûlullah'a (s.a.v) hediye ettiği, gümüşten burun halkası olan deveden bahseden haberi zikretmiştir. Bu meşhur bir hadis değildir. Meşhur olsa bile Ebû Süfyân'ın bu yaptığında onun için bir delil yoktur. Çünkü Nebî'nin (s.a.v) deveyi o hâliyle bırakıp (burnundaki halkayı çıkarmadan) bindiğine veya başkasını bindirdiğine dâir bir hadis yoktur. Bize göre meşhur olan hadis Muhammed b. İshâk b. Yesâr'ın →Abdullah b. Ebî Necîh →Mücâhid →İbn Abbas tarikiyle zikredilen şu hadistir. O şöyle demiştir: “Müşriklere gayz için Ebû Cehil'in devesi Rasûlullah'a (s.a.v) hediye edildi, burnundaki halka gümüşlendi.” (Beyhakî dedi ki:) Bu hadisi bize Ebû Abdillâh el-Hâfız; Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yâ'kûb →Ahmed b. Abdülcebbar →Yûnus b. Bukeyr →İbn İshâk tarikiyle rivâyet etmiştir.⁵⁰ Ali b. el-Medîni ise şöyle dedi: “Ben bu rivâyeti, İbn İshâk'ın sahîhleri arasında görüyordum. Bir de baktım ki tedlis yapmış. Bize Yâ'kûb b. İbrahim b. Sa'd →babası (İbrahim b. Sa'd) →Muhammed b. İshâk'dan naklen onun şöyle dediğini rivâyet etti: İttihâm edemeyeceğim birisi Ebû Necîh →Mücâhid →İbn Abbas senediyle bana bu hadisi rivâyet etti. Böyle olunca bu hadis muzdaribtir.”⁵¹ (Beyhakî dedi ki:) Bu olayı bize Muhammed b. Abdillâh el-Hâfız; Muhammed b. Sâlih el-Hâşimî →Ebû Ca'fer el-Musteîni →Abdullah b. Ali el-Medîni →babası (Ali el-Medîni), tarikiyle haber verdi. Bu hadis, Cerîr b. Hâzım →İbn Ebî Necîh tariki ile rivâyet edilmiştir.⁵² Yine bu hadisi Muhammed b. Abdîrrahman b. Ebî Leylâ →el-Hakem →Miksem →İbn Abbas tarikiyle rivâyet etti⁵³ ve bu rivâyet, kavî değildir. (Beyhakî dedi ki:) Bize Muhammed b. Mûsa b. el-Fadl; Ebû Abdillâh es-Saffâr →Ahmed b. Muhammed el-Birtî el-Kâdî →Muhammed b. el-Minhâl →Yezid b. Zürey' →Muhammed b. İshâk →Abdullah b. Ebî Necîh →Mücâhid →İbn Abbas tarikiyle şu hadisi nakletmiştir: “Rasûlullah'a (s.a.v) Hudeybiye günü Ebû Cehl'in devesi hediye edildi. Bir kimse Bedir Savaşı'nda o deveyi ganimet olarak almıştı, burnunda altından bir halka vardı.”⁵⁴ Aynı şekilde Ebû Dâvûd es-Sicistânî *es-Sünen*'de bu hadisi Muhammed b. el-Minhâl'den “altın halka” olarak rivâyet etti.⁵⁵ (Beyhakî dedi ki:) Ebû Ali er-Ruzbârî de Ebû Bekr b. Dâse →Ebû Dâvûd tarikiyle bu hadisi bize haber verdi. “Hudeybiye senesi” dedi, Bedir kısmını söylemedi.

Biz, hayvanı altınla süslemenin yasak oluşunda icmâ ettik. Bu konuda zekâtın farz olduğuna dâir Kur'an'ın zâhirini terk etmeyiz (Zekât farzıdır sözüne dayanarak Kur'an'ın zâhirini terk edemeyiz. Bu sözden helallik çıkarmayız. Zekât verilmediği takdirde altın ve gümüş, biriktirme/kenz sayılır) ve bu hadisten hareketle zekâtı verilirse biriktirme sayılmaz anlayışının mübah olduğunu kabul etmiyoruz. Aynı şekilde biz gümüş konusunda âyetin zâhirini terk etmeyiz. Gümüşle ilgili bir haber⁵⁶ sâbit olsa bile (hayvanı gümüşle süslemenin) konusunun mübahlığına açık bir delâlet yoktur. Başarı ve korunma Allah'tandır.

Allah şerefini artırsın eş-Şeyh'in (Cüveynî'nin), namazın şartları yerine geldiğinde duran bineğin üzerinde farz namaz kılmanın cevazını tercih ettiği bana anlatıldı. Korku-

⁵⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* V, 302.

⁵¹ Beyhakî, *a.g.e.* V, 376.

⁵² Beyhakî, *a.g.e.* V, 376.

⁵³ Beyhakî, *a.g.e.* V, 376.

⁵⁴ Beyhakî, *a.g.e.* V, 375.

⁵⁵ Menâsik, 12.

⁵⁶ Gümüş yüzük kullanmanın câizliği konusundaki hadisten bahsedilmektedir.

lacak durumlar dışında farz namaz için binekten inmenin gereğine dair haberler ve sâbit eserler bulunmasına ve Cüveynî'yi teyid edecek bir nas bulunmamasına rağmen o, bunu tercih etmiştir. eş-Şâfi'î ise, *İmlâ*'da⁵⁷ “Yolcu, farz namazı ancak bir tek şekilde kılar, o da binekten inerek kılmasıdır veya yerde sabit olan bir şey üzerinde veya halı, döşek üzerinde, denizdeki gemi içinde gibi kendi kendine hareket etmeyecek bir şey üzerinde kılmasıdır.⁵⁸ Kişi hasta da olsa sağlam da olsa bir başkası tarafından hareket ettirilebilecek durumda olan bineğin üzerinde oturmak için hazırlanmış olan bir yerde de namaz kılmaz. Devesinden inmekten başka yol yoktur.

Cüveynî, bu cüzlerin yazdığı bölümlerinde bazi muhaddislerden naklen haberlerin kabulünde, Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar her tabakada iki âdil râvîden rivâyet etme şartını zikretmiştir. Ancak Cüveynî, bu şartı kimin koyduğunu belirtmemiştir. Bize göre hafızlardan çoğuna ve iki hadis imamı Ebû Abdillâh el-Buhârî ile Ebu'l-Huseyn Müslim en-Nisâbüri'nin metodu şudur: İkisi de “cehâlet”ten kurtulması için hadisi rivâyet eden sahâbîden iki veya daha fazla râvînin rivâyet etmesi şartını getirmişlerdir. Bu, senedin geri kalan kısmı için de söz konusudur. (Ancak onlar, bütün hadisler için bu şartı koşmamışlardır.) Sahâbîden hadis rivâyet eden iki râvîden biri bir hadiste, diğeri başka bir hadiste o sahâbîden rivâyette bulunsa veya bir kıssanın naklinde bulunsa veya râvînin adı nakledilen bir hadiste geçse (yine de o sahâbînin iki râvîsi var) kabul edilir.

Tevakkuf; sahâbî veya tâbiîden tek bir râvîden başkasının rivâyet etmemesi durumundadır. Sahâbîden Safvân b. Assâl'dan sika râvîlerden Zirr b. Hubeyş'den başkasının ve sahâbî Urve b. Mudarris'ten sika râvîlerden Âmir eş-Şa'bi'den başkasının rivâyet etmemesi gibi. Yine tâbiîden es-Subey b. Ma'bed'den sika râvîlerden Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den başkasının rivâyet etmemesi gibi.⁵⁹ Bir kimse, es-Subey'den rivâyet eden başka bir râvî konusunda hata yapmış, el-Evzâi → Abde → Mesrûk → es-Subey senedini zikretmiştir. Doğrusu el-Evzâi → Abde → Şakîk tarikiyle gelen şu sözdedir: “Ben Mesrûk'la birlikte es-Subey'e gittim.” Usûlcülerin çoğuna göre Mesrûk olsun Şakîk olsun es-Subey'den nakleden râvî sika ise rivâyeti delil olarak kullanılır.

Bu bölümde merâsil konusundaki (Cüveynî'nin) görüşlerini gördüm. Mürsel hadis, Saîd b. el-Müseyyeb'in mürselinden başkasının mürselinin hüccet olarak kabul edilmeyeceği (delillerdendir) diyordu. Allah şerefini dâim kalsın eş-Şeyh, bu konuda *et-Telhis* müellifinin⁶⁰ sözüne mutlak olarak tâbi olmuştur. eş-Şâfi'î'nin eski ve yeni *Risâleleler*'ine baksaydı onun mürsel hadisteki şartını görürdü. eş-Şâfi'î'nin Saîd b. el-Müseyyeb dışındakilerin de mürsellerini gerekli şartlar bulunduğu kabul ettiğini anlardı ki -Allah onun başarısını artırsın- o, bu meseleleri benden iyi bilir. Bu durum, büyük tâbiîlerden aynı durumda olan herkes için geçerlidir. (Cüveynî), sözünün eş-Şâfi'î'nin iki *Risâle*'indeki sözüne uysun diye (bunları göz önüne almalıdır.)

(*el-Ümm*'ün) er-Rehnu's-sağîr bölümünde kendisine “Saîd b. el-Müseyyeb'in munkatî rivâyetini nasıl kabul ediyorsunuz, başkasınınkini kabul etmiyorsunuz” dendiğinde: “Sağlamlığına delâlet eden durumlar dışında İbnu'l-Müseyyeb'in munkatî rivâyetini

⁵⁷ Şâfi'î'nin bizzat yazmayıp öğrencilerine dikte ederek oluşturulan kitaplar vardır. Muhtemelen bu da onlardan biridir.

⁵⁸ Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ* adlı eserinde mektup, burada bitmektedir. Mektubun bundan sonraki kısmının tercümesi, Firâs b. Halîl Meş'al'in, *Risâletü'l-İmam Ebî Bekr el-Beyhakî ile'l-İmam Ebî Muhammed el-Cüveynî* kitabı esas alınarak yapılmıştır.

⁵⁹ Tesbitlerimize göre bu kimselerden başka râvîler de rivâyette bulunmaktadırlar. Ancak Beyhakî, sika râvîleri kastettiğini belirtmiştir.

⁶⁰ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebî Ahmed el-Kâss et-Taberî (v. 335)'dir.

bilmiyoruz. Onun tanınmış sika olan râvîlerden rivâyetini biliyoruz. Bu durumda olan herkesin munkatî rivâyetini kabul ederiz” demiştir.⁶¹ eş-Şâfi’î, kibâr-ı tâbiinden sonra gelen ez-Zühri, Mekhûl, en-Nehâî ve onların tabakalarında olanların mürsellerini kabul etmemiştir. Bazı sahâbilerin sözlerinde ihtilaf olduğu zaman ise onların mürsellerini tercih etmiştir. eş-Şâfi’î, *er-Risâle*’de zikrettiği sebeplere⁶² uygun olmadığı zaman veya daha kuvvetli deliller bulunduğu zaman kibâr-ı tâbiinin mürsellerini terk etmiştir.

Kibâr-ı tâbiinin mürselleri, el-Hasen b. Ebî Hasen el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn’in mürsellerinden daha sağlam olsa da bu iki râvînin mürselleri onlarınki ile aynı seviyede tutulmuştur. eş-Şâfi’î, onları kuvvetlendirecek şartlar bulunduğu el-Hasen’in mürselleriyle hüküm vermiştir. eş-Şâfi’î, Ahkâmü’l-Kur’ân bölümü ‘Nikahın Şahitlerle Olması Bâbî’nda el-Hasen b. Ebi’l-Hasen’den naklen Resûlullah’ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Nikah, veli ve iki âdil şahit olmadan geçerli olmaz.” Sonra “Her ne kadar hadis, Nebî’den (s.a.v) munkatî olarak rivâyet edilse de ilim adamlarının çoğu onunla hükmetmişlerdir, nikah ile sefâhat arasındaki fark şahitlerdir.”⁶³ Bu hadis, İbn Abbas’tan⁶⁴ ve Nebî’nin başka ashâbından da mervîdir” demiştir.⁶⁵

Sahâbeden bu görüşe katılanlar olduğu ve ilim adamlarının çoğu bu görüşte oldukları için eş-Şâfi’î, el-Hasen’in mürselini kabul etmiştir. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekr’in sözü ve başka mürsel rivâyetler sebebiyle İbnu’l-Müseyyeb’in (canlı) hayvanı et karşılığında satmanın nehîi konusundaki mürselini⁶⁶ de kabul etmiştir. Sonra “Bize göre İbnu’l-Müseyyeb’in mürseli hasendir” demiştir.⁶⁷

eş-Şâfi’î, Sarf Bölümü’nde yiyecek maddesi satışında Hz. Peygamber’in tartıda fazla çıkarsa müşteriye kalması, eksik çıkarsa satıcının tamamlaması için iki ölçü (satıcının ve alıcının ölçüsü) kullanılmadan yiyecek satmanın yasaklanması konusunda da el-Hasen’in mürseli⁶⁸ ile hükmetmiştir. “Bir kimse bir ölçüye göre yiyecek maddesi satar, müşteri de bu ölçüyü tasdik ederek (tartmadan başkasına satarsa bu) câiz değildir”⁶⁹

⁶¹ Şâfi’î, *el-Ümm* III, 192.

⁶² Şâfi’î, *er-Risâle*, s. 461-469.

⁶³ Bu söz, Tâvus’dan da nakledilmiştir. Bk. Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, I-XI, Beyrut, 1403, VI, 199.

⁶⁴ Bk. Abdurrezzâk, *el-Musannef* VI, 198.

⁶⁵ *el-Ümm* V, 180.

⁶⁶ *Muvatta*, Buyu’ 64. Aynı bâbda yer alan 65 nolu hadiste Saîd b. el-Müseyyeb: “Hayvanları et karşılığı yahut iki koyunu bir koyun karşılığı satmak cahiliye halkının oynadığı kumarlardan biridir” demiştir.

⁶⁷ Şâfi’î, Hz. Peygamber’in canlı hayvanın ölü hayvan karşılığında satmayı yasakladığını nakletmiştir. *el-Ümm* III, 82.

⁶⁸ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed, *el-Kitâbü’l-musannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr*, I-VII, Riyad 1409, IV, 528.

⁶⁹ “Resûlullah (s.a.v), satıcının ölçüğü ve müşterinin ölçüğü olmak üzere iki ölçükle ölçülmedikçe bir zahîreyi satmayı yasaklamıştır.” Ebû Abdillâh Muhammed b. Mâce el-Kazvîni, *Sünen*, I-II- Mısır, ts, Ticârât 37. Anlaşıldığına göre satıcının kullandığı ölçük ile alıcının kullandığı ölçüğün farklı olması söz konusudur. Hadis şöyle izah edilmiştir: “Ölçekle zahîreyi satın alan bir kimse, bunu ölçerek satmak istediği takdirde, evvelâ ölçerek satıcıdan teslim almalı ve bundan sonra yine ölçerek satmalıdır. Şu hâlde bu hadis, götürü pazarlık usûlü ile değil de ölçük usûlü ile alma ve aynı usûl ile satılmak istenen zahîre alım satımına aittir. Bir ölçükle satın alınan bir zahîre, o ölçükle ölçmek suretiyle teslim alınmadıkça tekrar satılamayacağı gibi, anılan şekilde ölçülerek teslim alındıktan sonra satılmak istendiğinde o ölçümle yetinmek suretiyle de satışı yapılamaz. Satışı yapılacağı zaman yeniden ölçülmesi gerekir. Çıkan

demıştır. “Bunu el-Hasen’in Nebî’den (s.a.v) rivâyet ettiği hadis sebebiyle câiz görmüyorum” demıştır.⁷⁰ Sonra el-Hasen’in mürselini, zikrettiği anlama göre kabul etmiştir. Tâvus el-Yemânî’nin mürsellerini de (*el-Ümm*’ün) zekât, hac, hibe ve başka bölümlerinde delil olarak kullanmıştır. Aynı şekilde mürsel hadisi tekid edecek bir durum bulunduğu ve mürsel hadisten daha kuvvetli bir delil bulunmadığı takdirde Urve b. ez-Zübeyr, Ebû Ümâme Sehl b. Huneyf, Atâ b. Ebî Rabah, Atâ b. Yesâr, Süleyman b. Yesâr, İbn Sîrîn ve kibâr-ı tâbiinden başkalarının mürsellerini, kitabının (*el-Ümm*) çeşitli yerlerinde kullanmıştır.

Mürselleri tekid edecek bir delil bulamadığında veya mürsel hadisten daha kuvvetli bir (delil) bulunduğu eş-Şâfi’î onların mürsellerini terk etmiştir. Meselâ, Saîd b. el-Müseyyeb’den sahîh senedle mürsel olarak rivâyet edilen “Nebî (s.a.v), fıtır sadakasını buğdaydan iki müdd (ağırlık ölçüsü) olarak verilmesini farz kıldı” hadisiyle hükmetmemiştir.⁷¹ Aynı şekilde Saîd b. el-Müseyyeb’in Hz. Peygamber’in “yiyecek maddelerini teslim almadan önce mala vekil tayin etmekte ve yine teslim almadan önce o mala ortak olmakta bir mahzur yoktur”⁷² buyurduğu mürsel hadisle hükmetmemiştir.⁷³ Yine Saîd b. el-Müseyyeb’in Hz. Peygamber’in “(öldürülen) her antlaşmanın diyeti bin dinardır”⁷⁴ buyurduğu mürsel hadisle hükmetmemiştir.⁷⁵ Saîd b. el-Müseyyeb’in Hz. Peygamber’in “Babasını döveni öldürün”⁷⁶ buyurduğu mürsel hadisle de hükmetmemiştir.

eş-Şâfi’î, iki *Risâle*’sinde de zikrettiği gibi mürsel hadisi kuvvetlendirecek bir sebep bulamadığında ve mürsel hadise zıt daha kuvvetli bir delil bulunduğu Saîd b. el-Müseyyeb’in mürselleri ile hükmetmemiştir. Durum bu olunca, Cüveynî’nin Saîd b. el-Müseyyeb’in mürselini diğer kibâr-ı tâbiin mürselinden ayrı tutmasının, eş-Şâfi’î’nin kuralına göre manası olmadığı görülmüştür. Allah en iyisini bilir.

Dört halifenin kavlinin diğer sahâbilerin kavline tercih edileceği konusunda Cüveynî’nin (*el-Ümm*’ün) “Mâlik ile eş-Şâfi’î’nin ihtilâfı” kısmından yazdırıldığı bölümü gördüm.⁷⁷ eş-Şâfi’î, orada dört kişiyi saymıştır. Bizim semâen aldığımız nüshada üç kişiyi saymıştır. Eski *Risâle*’de iki yerde bu konudan bahsetmiş bir yerde üç, bir yerde

netice şudur: Götürü pazarlama usûlü ile değil de ölçmek suretiyle yapılacak her satış için ayrı ayrı ölçmek gerekir. Bir ölçümle yetinilemez. Ama satışlardan birisi götürü pazarlık usûlü ile yapılırsa o satış için ölçmek şart değildir.” Muhammed b. Abdülhâdi es-Sindî, *Hâşiyetu’s-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*, I-II, Beyrut, ts, II, 27; Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, I-X, İstanbul 1982-1983, VI, 219-220.

⁷⁰ Şâfi’î, *el-Ümm* III, 73-74.

⁷¹ Beyhakî, *es-Sünenül-kübrâ* IV, 284. Bu rivâyetin devamında, Şâfi’î, bu bilginin hatalı olduğunu belirttiği nakledilmiş ve Resûlullah’ın (s.a.v) vefatından sonra müdd ölçüsünde değişiklik yapıldığını söylemiştir. Buhârî’de yer alan bir rivâyette es-Sâib b. Yezid şöyle demıştır: Hz. Peygamber zamanında sâ’ ölçüğü bugünkü müddünüzün ölçüsüyle bir müdd ile üçte bir müdd miktarı idi. Sâ’ ölçüğü, Ömer b. Abdilaziz zamanında artırıldı. *Buhârî*, I’tisâm 16.

⁷² Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, Beyrut, 1408, s. 178; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef* VIII, 38.

⁷³ Benzer konu için bk. Şâfi’î, *el-Ümm* III, 96.

⁷⁴ Ebû Dâvûd, *Merâsil* s. 215; *Ebû Dâvûd*, Diyet 16. Hz. Ömer, altını olanlar için zimmîn diyetini bin dinar olarak uygulamıştır.

⁷⁵ Şâfi’î, *el-Ümm* VII, 339.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Merâsil* s. 335.

⁷⁷ *el-Ümm* VII, 201; VII, 280.

dört kişiyi saymıştır. *Telhis* müellifi,⁷⁸ eski *Risâle*'de dört kişiyi saydığından gafil olmuştur.

Mektup uzadı, belki okumaktan usanırsın, onun için burada kesiyorum, yazdıklarımı kısaltıyorum. Genellikle insanoglunun bilgilerini diğer insanlara bildirmek arzusu, özellikle İmam'a (Cüveynî'ye) bunları bildirmek arzusu olmasaydı (çünkü Cüveynî buna diğer insanlardan daha lâyıktır), Ömer ve İbn Ömer'den rivâyet edilen hurma hadisi⁷⁹ olmasaydı, sonra Allah başarısını artırsın eş-Şeyh'in hadise râğbetini ve hadis ehline olan meylini bilmeseydim, ayrıca onun kitabında rivâyet ettiği rivâyetin, naklettiği olayın onun diğer ilimlerine lâıyk olması gerektiğine dair arzum olmasaydı, onun gecesi ve gündüzündeki evrâdın çokluğunun yanında başını ağrıtmazdım. Ama mektubun (maksadını) en güzeline hamletmek konusunda onun faziletinin çokluğuna, aklının kemâline güvenerek bu mektubu yazdım. Çünkü o bu mektuba ehil ve müstehaktır. Allah dünyada ve âhirette onu teyid etsin, muvaffak kılsın, bütün kötülüklerden himaye etsin, korusun. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi onun üzerine olsun.

eş-Şeyh (Cüveynî) –Allah onun başarısını devam ettirsin- şu hadisi ezberlemiştir. (Sonra Beyhakî şöyle dedi:) Bize Ebu'l-Huseyn Muhammed b. el-Huseyn b. Muhammed b. el-Fadl el-Kattân Bağdat'ta; Abdullah b. Ca'fer b. Derasteveyh →Ya'kûb b. Süf-yân →Ebû Nuaym ve Âdem →el-Mes'ûdi →Müslim el-Betin →Amr b. Meymûn târikiyle onun şöyle dediğini nakletmiştir: Abdullah b. Mes'ûd'a gider gelirdim. -Râvi Âdem bunun bir sene olduğunu söylemiştir- Onu Resûlullah'tan (s.a.v) rivâyet ederken işitmedim. Birgün hadis rivâyet etti ilk defa "kâle Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (kesin bir ifade kullanarak 'Resûlullah şöyle buyurdu' dedi)" ifadesini kullandı. Onu sıkıntı kapladı hatta terinin şiddetle aktığını gördüm. Sonra Abdullah b. Mes'ûd, (rivâyetini kesinlikle Resûlullah'a isnâd etmemek için) "inşaallah bundan fazla, buna yakın ya da bundan az buyurmuştur" dedi.⁸⁰ Bu, güvenilir olmayan râviden rivâyet etmekteki sakıncaları bilenlerin metodudur.

(Konuyla ilgili başka bir rivâyet de şudur: Beyhakî dedi ki) Bize Ebû Abdillâh el-Hâfız; Ebû Ca'fer Muhammed b. Sâlih b. Hânî →Ebû Saïd Muhammed b. Şâzân →Ebû Kudame'den naklen Abdurrahman b. Mehdî'nin'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bil ki bir kişinin rivâyetin sahîh olanı ile olmayanını bilmeden, herşeyle delil getirilmeyeceğini bilmeden, ilmin kaynağını bilmeden imam/âlim olması câiz değildir."⁸¹

(Yine konuyla ilgili bir başka rivâyet şudur: Beyhakî dedi ki) Bize Ebû Sa'd es-Sûfi; Bize Ahmed b. Adıyy →Abdulvehhâb b. Ebî İsmet el-Ukberî →Ahmed b. Ebî Yahya târikiyle onun Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel'i pek çok kere şöyle dediğini işittiğini

⁷⁸ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebi Ahmed el-Kâss et-Taberî (v. 335)'dir.

⁷⁹ İbn Ömer, Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ağaçlardan bir ağaç vardır ki yaprağı düşmez. Bu ağaç Müslümanın misalidir. Bu ağaç nedir söyleyin?" Bunun üzerine orada bulunanlar kırlarda bulunan ağaçları saydılar. Benim içimden o ağacın hurma ağacı olduğu geçti. Fakat söylemeye utandım. Sahâbiler, Hz. Peygamber'e "Bunun ne olduğunu bize söyle" dediler. O (s.a.v), "Hurma ağacıdır" buyurdu. Bu durumu babam Ömer'e anlattım. O da "Hurma ağacı olduğunu söyleseydin benim için şu şeylerden iyi olurdu" dedi. *Müslim*, Sfatu'l-kıyâme 63. İbn Ömer, Hz. Peygamber'in sorusuna cevabını bildiği hâlde söylemediği için pişman olmuş, babası Hz. Ömer de söyleseydi daha iyi olacağını ifade etmiştir. Beyhakî de sonradan doğruyu söylemediği için pişman olmamak için mektubu yazdığını belirtmiştir.

⁸⁰ Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, I-XXV, Riyad 1415, IX, 121.

⁸¹ Beyhakî, *el-Medhal ilâ es-Süneni'l-kübrâ*, Kuveyt, ts., s. 179.

nakletmiştir: “Garîb hadisleri yazmayın, içlerinde münker olanları var, çoğu da zayıf râvîlerden rivâyet edilmiştir.” el-Fakîh (Beyhakî) şöyle dedi: Garîb hadisleri yazmaya ruhsat verenler, tarîki bilinsin diye ruhsat verdiler. Onlarla delil getirilsin veya onlara uyulsun, din olarak kabul edilsin diye değil. Bilenler, üzerinde düşünenler, mânâlarından istinbat edenler için sahîh hadisler, garîb hadislerden müstağni kılar. Sahîh hadislerle yetinenler, güzel bir başarıya ulaşır.

Allah değerini devam ettirsin eş-Şeyh, hâfızlardan birinden naklen Resûlullah'ın (s.a.) (yemekten önce) besmele çekmekle ilgili hadisini zikretti. “Yemek için besmele çekmeyi unutan hatırladığında İhlas Süresi'ni okusun.”⁸² Böylece İhlâs Süresi yemeğin başındaki besmele yerine geçmiş olmaktadır. Kendi kendime dedim ki “Keşke (Cüveynî) bu rivâyeti unutsa da şu hadisi ezberlese “Bize Ebû Abdillâh el-Hâfız ve başkaları; Ebu'l-Abbas el-Esamm →Abdumelik b. Abdilhamid el-Meymûni →Ravh →Hişâm b. Ebi Abdillah ed-Dustuvâi →Budeyl →Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr el-Leysi →Leys Kabilesi'nden Ummu Kulsûm isimli bir kadın →Âişe'den naklen onun şöyle dediğini naklettiler: “Resûlullah (s.a.v), ashâbından altı kişi ile yemek yiyordu. Karnı aç bir bedvî geldi ve yemeği iki lokmada (çabucak) yedi. Nebî (s.a.v) ‘O, Allah'ın adını zikretseydi yemek size yeterdi. Yemek yediğinizde Allah'ın adını zikredin. Yemeğin başında unutursa ‘başında ve sonunda Allah'ın adıyla’ desin” buyurdu.⁸³ Başka bir rivâyet (harf-i cer kullanmadan) “Yemeğin başı ve sonunda Allah'ın adıyla” biçimindedir. Bu konu, başka bir olayın içinde veya kelime ziyadesi veya noksanıyla Umeyye b. Mahşî'nin Resûlullah'tan (s.a.v) rivâyetiyle nakledilmiştir.⁸⁴ (Hadisi Cüveynî'ye rivâyet eden) hâfız, her ne kadar ilk (İhlas süresinin okunması) ve ikinci rivâyeti bilmiş olsa da kendisi için daha güzel, din ve dünya için daha faydalı ve bu konuda eş-Şâfi'î'den nakledilenlere daha yakın olanı, Hz. Âişe ve Umeyye b. Mahşî'nin rivâyetini Cüveynî'ye nakletmesidir ki Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde yer verdiği bu iki rivâyete itimad etmiş olsun. Benim ve başkalarının başarıları ancak Allah'ın yardımınıdır. Ben O'na güvenirim, O bana yeter, O ne güzel vekildir.

Allah'ın lütfu ile elhamdulillah mektup tamamlandı. Peygamberlerin Efendisi Muhammed'e, ailesine, ashâbına, hanımlarına çok sayıda salât ve selâm olsun.

(Bu mektubun râvîsi Ebû Bekr Muhammed b. Abdillah mektubu naklettikten sonra şunları ilâve etmiştir:) Beyhakî, Cüveynî'nin *el-Muhît* ismini verdiği ve üç cüzünü yazdırdığı kitabın bu cüzleri kendisine ulaşınca (mektubu yazdı ve) mektubu İmam Ebû Muhammed el-Cüveynî'ye -Allah ondan râzı olsun- dört yüz yirmi dokuz yılı Safer ayında gönderdi. Mektup Cüveynî'ye ulaşıp kendisine okununca “İlim böyle olur” dedi ve kitabı tamamlamaktan vazgeçti.

(Mektubun râvîsi) Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, “Bize kâdîların şeyhi (Beyhakî'nin oğlu) şöyle dedi: el-İmam, Sünnetin Şeyhi, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî (yani) babamın doğumu üç yüz seksen dört senesi Şaban ayındadır. Dört yüz elli sekiz senesi Cumâde'l-âhir ayında vefat etti.”

Elhamdulillah Rabbilâlemin, O, bana yeter, O ne güzel vekildir.

IV. Mektup Üzerine Değerlendirme

Mektubu değerlendirirken Cüveynî'nin kullandığı hadisleri, fetvâlarını,

⁸² İbnü'l-Cevzî, bu rivâyetin uydurma olduğunu söylemiştir. Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *el-Mevzûât* I-III, Medîne, 1386-1388, III, 34.

⁸³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* VII, 451

⁸⁴ *Ebû Dâvûd*, Et'ime 15.

hadis ve fıkıh ilmine dair görüşlerini tahlil ve tenkit yoluna gitmeyeceğiz. Aynı şekilde Beyhakî'nin delillerini, itirazlarını, tenkitlerini, rivâyetlerini inceleyip bir değerlendirmeye tâbi tutmayacağız. Zira bu müstakil olarak ele alınmaya müsait mukayeseli bir tetkik konusudur. Bizim maksadımız, bir muhaddisin fıkıh mevzuunda yazılan kitaba yönelttiği tenkitleri, hadislerle delil getirirken nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair görüşlerini tespit etmeye çalışmak, bir hadis âliminin yazdığı ilmî mektup örneğini görmek dolayısıyla İslâmiyet'in ilk asırlarında tenkit üslûbunun nasıl olduğunu ortaya koymaktır.

A. Üslûp ve Usûl Açısından

Genel itibarıyla Beyhakî'nin mektubunun, Cüveynî'nin eksikliklerini tamamlamaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Cüveynî'den kitabı yazmayı bırakmasını istememiştir. Hadis ve fıkıh meselelerine hâkim, büyük bir âlim olan Beyhakî, bu özelliklerini mektuba da yansıtmış ve sözlerini delillendirmiştir. Tenkidini, *el-Muhît* isimli kitabın eline ulaşan üç cüzüne göre yazmıştır. Cüveynî'nin ise uyarılara ve tenkitlere itiraz mahiyetinde bir cevap yazmaması hatta kitabını tamamlamaktan vazgeçmesi, onun Beyhakî'yi haklı bulduğunu göstermektedir.

Bu mektup, ilmî bir mektuptur. Aynı zamanda ilmî tenkit örneğidir. Üslûp açısından incelediğimizde; mektup, dualarla başlamakta ve dualarla bitmektedir. Beyhakî, mektubun başında en büyük maksadının, rivâyetlerin ihticâc etmeye uygun olanı ile olmayanını birbirinden ayırmak olduğunu söylemiştir. Mektubu yazmak konusunda gerekçelerini belirterek muhatabının niyetini bilmesini istemiştir. Niyetinin iyi olduğunu göstermek için Cüveynî'nin ilminin büyüklüğünü, güzel vasıflarını sıralamış, onu sevdiğini belirtmiş, sık sık ona dua etmiştir. Mektup boyunca yumuşak ve olumlu bir üslûp kullanarak niyetinin sahîh olduğunu göstermiştir. Beyhakî, hadisle meşguliyetini ve hadis elde etmek için gayretini Cüveynî'nin bildiğini ifade etmiş, onun olgun bir insan olduğundan bahsederek mektubu anlayışla karşılayacağından emin olduğunu belirtmiştir. Beyhakî ve Cüveynî birbirlerini tanımaktadırlar. Bu durum, Beyhakî'nin doğruları söylemesine engel olmamış, aksine Beyhakî bundan güç aldığını ifade etmiştir. Yeni yazdığı kitabının onun ilmine lâyık olmasını istediği için tenkit mektubu gönderdiğini belirtmiştir. Mektubun bir nevi istidrâk niteliğinde olduğu hissini vermeye gayret etmiştir. Beyhakî'nin bazı konuları sahâbilerden, önceki âlimlerden nakil yaparak onların dilinden söylemesi, muhatabını incitmekten kaçındığını göstermektedir. Sık sık Şâfiî'yi örnek göstererek sanki Cüveynî ile kendisi arasında onu hakem tayin etmiş bu suretle Cüveynî'yi ikna etmesi kolaylaşmıştır. Diğer yandan çağdaşı olan bir âlimi tenkit ederken kendisinin daha büyük bir âlim olarak göstermek istediği zannına kapılmasını önlemiştir. Nitekim Cüveynî'nin tenkitleri olgunlukla karşılaması bir dargınlığın oluşmadığını

göstermektedir. Hatta Cüveynî'nin oğlu İmâmü'l-Haremeyn, Beyhakî'nin talebesi olmuştur.⁸⁵ Beyhakî'nin bilgisi, bu tenkitleri yazma hakkını vermiştir. Ancak o, tevazu göstermiş, kibirlenmemiştir. Haktan ayrılmamış, insafî, mü-eddeb, nasihatkâr bir üslûp kullanarak gayesini ifade etmiş, bu tavrı ile bir sonuca ulaşmıştır. Mektup uzadı diye özür beyan etmesi de onun tevazuu ve nezâketinin göstergeleridir.

Beyhakî ve Cüveynî, dönemin en büyük âlimlerindendirler. Mektuptan ilim adamlarına örnek olacak sonuçlar çıkarmak da mümkündür. Mektuptaki üslûp, ilim adamlarının tenkit üslûbu konusunda güzel bir örnektir. Yapıcı üslûp Beyhakî'nin değerini artırmış, husumet yaratmamıştır. Cüveynî'nin mektubu alınca "İlim böyle olur" diyerek kitabı tamamlamaktan vazgeçmesi o dönem âlimlerinin bir konuda kendisinden daha bilgili olanların ilmine güvendiklerini ve tenkitlere karşı kayıtsız kalmadıklarını göstermektedir. Onlar, şahsîlikten uzak bir tutum sergileyerek Müslümanlara fayda sağlamaya, ilme hizmet etmeye niyeti taşıdıklarını göstermişlerdir.

Diğer yandan Beyhakî'nin Cüveynî'nin yazdığı kitap daha bitmeden okuyup değerlendirmesi; matbaanın, yayın organlarının olmadığı bir devirde ilim adamlarının yazılan eserleri ne hızla takip ettiğini göstermektedir. Mektuptaki ifadeler, ilim adamlarının çalışmalarında dikkatli ve titiz olmaları gereğini işaret etmektedir. Beyhakî, Cüveynî'yi Şâfi'î'nin bazı görüşlerinden haberdâr olmadığı veya onlardan faydalanmadığı için tenkit etmiştir. Meselâ, mürsel hadis konusunda Şâfi'î'nin görüşünü doğru nakletmediğini örnekler vererek göstermiştir. Bilindiği gibi Şâfi'î'nin sözleri ve görüşleri, talebelerinin yazdığı kitaplarda da yer almaktadır. Beyhakî, Şâfi'î'nin sözlerinin nakledildiği eserlerin nüsha farklarından bahsederek bu konuda dikkatli olunmasını istemiştir. Aynı kitaplarda yer alan Şâfi'î'nin görüşlerini nakledenlerin kusurlu olduğunu söylemek yerine Şâfi'î'nin kitaplarını dikkatle incelemek gerektiğini ifade etmiştir. Bunları iyice kavramayanların ihtilafa düştüklerini tespit etmiştir. Şâfi'î'nin görüşlerinin yer aldığı kitapları değerlendirmiş, hangilerinin daha güvenilir olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Cüveynî'den de *el-Muhît*'e aldığı nakillerde dikkatli olmasını istemektedir. Beyhakî, bu suretle metin tenkidi yapmıştır.

Mektubun râvîsi, mektubu naklettikten sonra Cüveynî'nin tavrını bildirmiş, bu suretle mektubun sonucundan haber vermiştir. Ardından mektubun gönderiliş tarihini ve Beyhakî'nin doğum ve vefat tarihini oğlundan naklen belirtmiştir. Bu bilgiler, hicrî beşinci asırda kayıt tutma, evrak düzenleme konusunda gelinen seviyeyi, tecrübe ve titizliği göstermektedir.

Mevzumuz dışında olmakla birlikte Beyhakî'nin mektubunu, hadis konusunda bizim ulaşılabildiğimiz metni tam olan diğer mektup yani Ebû

⁸⁵ Abdülazîm ed-Dîb, "Cüveynî İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, VIII, 141.

Dâvûd'un mektubuyla kıyaslamak mümkündür. Beyhakî'nin mektubu daha uzundur. Muhteva olarak baktığımızda; Ebû Dâvûd'un mektubu *Sünen*'i tanıtmaya mâhiyetindeyken, Beyhakî'nin mektubu tenkit niteliğindedir.

B. Hadis ve Fıkıh İlimleri Açısından

Mektupta hadis ve fıkıh ilmine dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Hadis açısından baktığımızda şu konulara temas edildiği görülmektedir: Beyhakî, hadis rivâyet etmenin sorumluluk isteyen bir iş olduğunun bilincinde olunması gereği üzerinde ısrarla durmuş ve sahâbilerin bu konudaki tutumlarından örnek vermiştir. Usûl ve furû' ilmine sahip olan kimselerin, hadisleri alma konusunda önceki büyük imamların yolunu takip etmesi gerektiğini söylemiştir. Cüveynî'nin kitabının seyrine uygun olarak usûl, râvî, rivâyet âdâbı, hadisin sıhhati, hadis tenkidi konularına temas etmiştir. Beyhakî, hadis usûlü konusunda hadislerden delil getirmiştir. Bu suretle kullandığı usûl ölçülerinin/kaidelerinin, sünnete istinat ettiğini göstermiştir. Ardından Cüveynî'nin hadis usûlü konularına dair bazı şartları ve görüşlerini, muhaddislerin ve Şâfiî gibi büyük fakihlerin şartlarına uymadığı için tenkit etmiştir.

Beyhakî, ricâl ilminde; haberi kabul edilen râvî konusundaki şartlar, güvenilir olmayan râvîden rivâyet etmenin sakıncalı oluşu, meçhul râvînin bulunduğu rivâyetin alınmaması, zayıf râvînin rivâyetinin reddedilmesi gibi konulardan bahsetmiştir. Hadisin sıhhati ile ilgili olarak bir rivâyetin durumunun bilinmesine önem vermek gerektiğini söylemiş, hadislerin sıhhati açısından çeşitleri, rivâyetlerin sahihliğini tespit etmenin önemi, hadislerin sıhhatini tespit etmek konusunda muhaddislerin ittifakı ve ihtilafından bahsetmiş ve tesâhül/gevşeklik yolunu tutmamak gereğini ifade etmiştir. Gerektiğinde tevakkuf yoluna gidilebileceğini söylemiştir. Sahih hadisin önemi, sahih hadisle delil getirmek gereğinden bahsetmiş, aynı konuda sahih hadis varken sahih olmayan bir rivâyeti tercih etmenin hatalı olduğunu belirtmiştir. Garib hadisleri delil getirmenin veya böyle hadislere uymanın doğru olmadığını belirttikten sonra çözüm de göstermiş ve sahih hadislerin, garib hadislerden müstağni kıldığını ifade etmiştir.

Hadis rivâyet etme konusundaki usûl ve âdâptan da bahsetmiştir. Bir hadisi naklettikten sonra onun zayıf veya sahih olduğunu söylemek gerektiğini belirtmiştir. Edâ sîğalarını dikkatle kullanmanın önemine işaret etmiş, sahih olmayan hadisleri naklederken kesin ifadeler kullanılmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu suretle hadis, zayıflığına uygun olarak rivâyet edilmiş olacaktır. Aksi takdirde senede bulunan sika râvîler, zayıf hadis rivâyet ediyor zannedilecektir. Beyhakî, Cüveynî'nin kullandığı bazı rivâyetleri tenkit etmiş, tenkit sebeplerini açıklamış, hadis tenkidi örneği vermiştir. Muhaddislerin kitaplarında tahrîc etmedikleri hadislerden bahsederek bu konunun önemi ve ciddiyetine dikkat çekmiştir.

Beyhakî, bazı muhaddislerden de şikâyetçidir. Hadislerin sıhhatini tespit için yeterince çalışmadıkları, muhakkik olmadıkları sonucunu çıkarılabilecek tespitlerde bulunmuştur. Onların rivâyetlerin sahîh ve sakîm ayırımını yapmadan akıllarına gelenleri söylediklerini, muhalifleri, aleyhlerine ihticâc ettiklerinde ise o hadisin te'vîlinin onlara zor geldiğini, mütekaddim dönem muhaddislerinin kitaplarında buldukları bilgileri taklit ederek hadisin illetini tespite çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu suretle muhaddis olan kişinin hadis ilimlerinin hepsinde bilgi sahibi olması zaruretine işaret etmiştir.

Fıkıh ilmi açısından baktığımızda şu konulara işaret edildiği görülmektedir. Beyhakî, Cüveynî'nin ictihâda ve tercihe yetkili bir kimse olduğunu hatırlatmış, buna uygun davranmasını istemiştir. Rivâyetlerin ihticâc etmeye uygun olanı ile olmayanı ayırt etme şartı çerçevesinde Cüveynî'nin bazı fetvalarını tenkit etmiştir. Hem hadislerden hem de Şâfi'î'den örnekler vererek fetvalarının hatalı olduğunu söylemiştir. Fakîhlerin mezhep imamlarının görüşlerini, metotlarını çok iyi bilmeleri gerektiğini hatırlatmıştır. Beyhakî, Şâfi'î'nin "hadis sahîh ise benim mezhebim odur" sözüne uyararak Cüveynî'den fetvalarında sahîh hadisleri kullanması gerektiğini belirtmiş, zayıf hadis kullandığı için tenkit etmiş ve onu hadisleri rivâyette gevşeklik göstermeyi ihdas edenlere benzeterek uyarmıştır. Çeşitli vecihlerden gelen hadislerden daha kuvvetli olanını almak gerektiğini belirtmiştir. Haberleri kabul metodunda İmam Şâfi'î'yi örnek göstermiş, onun Kur'ân'ın zâhirine uygun ancak senesinde tanımadığı bir kimsenin olduğu bir hadisi delil olarak kullanmadığını, yine görüşlerine ters düşmediği hâlde maruf olmayan rivâyetleri kabul etmediğini hatırlatmıştır. Muhaddislerin de yolunun bu olduğunu söylemiştir. Beyhakî tenkitleriyle bir fakîhin, hadis ve fıkıh ilmini cem etmesi gereğini ortaya koymuş, hadislerin kaynağını bilmenin önemli ve gerekli olduğunu belirtmiştir.

Ancak Beyhakî'nin İmam Şâfi'î'yi örnek göstermesinin, taklitçilik olarak nitelendirildiği de olmuştur.⁸⁶ Oysa yukarıdaki değerlendirmelerimizden ve Beyhakî'nin mektubun başında taklidi tenkit ettiğini açıkça belirtmesinden ve mezhep imamını yüceltip onun metodunu kullanmayanları eleştirmesinden de anlaşıldığı gibi mektupta mezhep taassubu bulunmamakta, hadisleri delil getirirken dikkatli olunması gerektiği vurgulanmakta, Şâfi'î'nin hadisleri kabul konusundaki titizliğinden örnekler verilmektedir.

Diğer yandan mektuptaki ifadelerden o dönem âlimlerinin tek bir dalda uzmanlaşmadıkları anlaşılmaktadır. Beyhakî'nin hadis/sünnet bilgisi Cüveynî'den üstündür. Beyhakî aynı zamanda fakîhtir. Cüveynî'nin kitabındaki Şâfi'î'ye muhalif ifadeleri ortaya koyması, Şâfi'î'nin görüşlerini ve eserlerini ne kadar iyi bildiğini göstermektedir. Fakîh olan Cüveynî de mektupta hadise

⁸⁶ Bk. Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi, Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul, 2011, s. 236-237.

rağbet eden, hadis ehline meyli olan, hadis dinlemek ve hadis ehlinin kitaplarındaki konuları incelemeyi arzulayan bir kişi olarak tanıtılmıştır. Tek dalda uzmanlaşmanın doğru ve yeterli olmadığını Beyhakî, fakih olan kimsede bulunması gereken vasıfları “Allah Teâlâ, hadise rağbet eden, hadise teşvik eden fakihler ve delil olarak getirdiği rivâyeti sahîh ve sakim diye temyiz eden âlimler var etmiştir” sözleriyle ifade etmiştir. Hatta o, başka eserlerinde bu yolda yürümek isteyenlere şu sözlerle yol göstermiştir: “Hadisin sahîhini sakiminden temyiz edebilme bilgisi, yalnız râvîlerin adalet ve cerhiyle (ricâl ilmiyle/sened tenkidiyle) elde edilmez. Ancak ehl-i hadisin meclisinde bulunarak onlardan çok miktarda hadis dinlemekle, müzâkerelerle, onların kitaplarını gözden geçirmekle ve onların rivâyetlerine vâkıf olmakla bu meleke kazanılır. Artık o hâle gelir ki, bir hadis onların dışında kalacak olsa, onu da tanır.”⁸⁷

Bu ifadelerle Beyhakî'nin, temel İslâmî ilimlerde önemli bir bahis olan hadis ile fıkıh işbirliği veya rivâyet-dirâyet bütünlüğüne dikkat çektiği görülmektedir.⁸⁸ Elimize ulaşan ilk hadis usûlü kitabının müellifi Râmeşürmüzî'nin (v. 360) “Hadis ile fıkıh⁸⁹ birlikte oldukları zaman tekemmül eder, birbirlerinden ayrıldıkları zaman noksan kalırlar” sözü⁹⁰ mektup boyunca Beyhakî'nin üzerinde durduğu meselenin, daha önceki asırlarda müslüman âlimlerin gündeminde olduğunun göstergelerinden biridir.

Diğer yandan hadis edebiyatında mektuplarla ilgili çalışmalara ihtiyaç olduğu bu çalışma vesilesiyle hissedilmiştir. Kanaatimize göre konu, üzerinde yeni çalışmalar yapmaya son derece müsaittir.

“Hadislerle İstidlâl Konusunda Beyhakî'nin Cüveynî'ye Yazdığı Mektup Üzerine Bir Değerlendirme”

Özet: Beyhakî, Cüveynî'nin yazmaya başladığı bir kitabın bazı kısımlarını okuyunca tenkit mektubu yazmıştır. Cüveynî, hadisleri esas alarak bir fıkıh kitabı yazmaya niyetlendiğini belirtmiş; ancak Beyhakî, onun kitabına aldığı bazı hadislerde yanıldığını, zayıf hadis kullandığını söylemiş ve hadislerle delil getirirken nelere dikkat edilmesi gerektiğini izah etmiştir. Mektup, Cüveynî'ye ulaşınca Beyhakî'ye hak vermiş ve kitabı tamamlamaktan vazgeçmiştir. Bu mektup, hadis ve fıkıh ilmine dair faydalı bilgiler içermesinin yanında hicri beşinci yüzyılda yazılmış ilmi mektup örneğini görmemizi sağlamakta ve o dönemin ilim dünyasını ve âlimlerin tavırlarını yansıtmakta bir ölçü vermektedir.

Atf: Aynur Uraler, “Hadislerle İstidlâl Konusunda Beyhakî'nin Cüveynî'ye Yazdığı Mektup Üzerine Bir Değerlendirme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, X/2, 2012, ss. 61-82.

Anahtar kelimeler: Beyhakî, Cüveynî, el-Muhîd, Şâfi'î, hadis, fıkıh, hadislerin sıhhat de-recesi, hadisi delil getirmek, ilmi mektup.

⁸⁷ Beyhakî, *Ma'rîfetü's-sünen*, I, 144

⁸⁸ Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Zekerîya Güler, “Hadislerin Anlaşılmasında Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü”, *İlam Araştırma Dergisi*, c. I, sy. 2, s. 113-131, İstanbul, Temmuz-Aralık 1996, s. 113.

⁸⁹ Metindeki fıkıh kelimesi; tefakkuh, ince anlayış, hüküm çıkarma tekniği ve istinbat melekesini kapsamaktadır. Bk. Zekerîya Güler, *a.g.m.*, s. 114.

⁹⁰ el-Hasen b. Abdurrahman er-Râmeşürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî*, Beyrut, 1404, s. 161.